

INTERNATIONELLA
HANDELSHÖGSKOLAN
HÖGSKOLAN I JÖNKÖPING

Tolkning av konsumentavtal

En 43 år lång resa genom HD:s tolkningsförfarande

Filosofie kandidatuppsats inom affärsjuridik

Författare: Malin Jedenstam Bjärby

Handledare: Jan Andersson

Framläggningsdatum 2015-05-18

Jönköping Maj 2015

Kandidatuppsats inom affärsjuridik

Titel: Tolkning av konsumentavtal – en 43 år lång resa genom HD:s tolkningsförfarande

Författare: Malin Jedenstam Bjärby

Handledare: Jan Andersson

Datum: 2015-05-18

Ämnesord **avtalstolkning, konsumentavtal, Högsta domstolen**

Sammanfattning

I denna uppsats behandlas frågeställningen om och i så fall hur HD:s tolkning av avtal i konsumentförhållanden skiljt sig åt sedan introduktionen av konsumentskyddande lagstiftning på 70-talet. För att kunna besvara syftet har en blandning av rättsdogmatisk och analytisk deskriptiv metod använts.

Uppsatsen börjar med en ytlig beskrivning av avtal, en allmän genomgång av innebörden, historien bakom och tillvägagångssättet för avtalstolkning. Därefter görs en mer ingående och beskrivande genomgång av några av de mer etablerade principerna på området. Dessa är; partsorienterad, uttrycksorienterad och språklig/objektiv tolkning och slutligen rättsliga prioriteringsregler. Förutom en generell beskrivning av avtalstolkningens område presenteras även ett antal avgöranden från HD.

Resultatet av den generella beskrivningen och HD:s avgöranden har lett till en analys av HD:s rättspraxis på området. Denna analys har lett författaren till slutsatsen att HD:s tolkning av avtal i konsumentförhållanden skiljt sig åt sedan början på 70-talet. Detta har skett genom användandet av olika tolkningsregler. Det framgår även att införandet av konsumentskyddande lagstiftning påverkat HD:s tolkningsförfarande till fördel för konsumenten och hårdare krav har ställts på näringsidkaren sedan införandet.

Abstract

This essay addresses the hypothesis of if, and if so, how HD's interpretation of contracts in consumer relationships has changed since the introduction of consumer protective legislation in the 1970s. In order to respond to the purpose of this research the legal dogmatic as well as the analytical descriptive method has been used.

The essay begins with a superficial description of agreements and a general walkthrough of its significance, the history behind, and procedure for the interpretation of agreements.

Thereafter there is a more in-depth and descriptive review of some of the more established principles in the area. These are; party oriented, expression oriented and lingual/objective interpretation, and lastly judicial priority rules. Apart from a general description of the interpretation of agreements a number of decisions from HD will be presented.

The result of the general description and HD's decisions led to an analysis of HD's legal usage within the area. This analysis has led the author to the conclusion that HD's interpretation of agreements in consumer relationships has differed since the beginning of the 1970s. This has occurred through the usage of various interpretation rules. It also appears that the introduction of consumer protective legislation has affected HD's manner of interpretation to the benefit of consumers, and tougher demands have been placed on businesses since the introduction.

Förkortningslista

AvtL	Avtalslagen
EU	Europeiska Unionen
HD	Högsta Domstolen
Just:R	Justitieråd
KKL	Konsumentköplagen
KKrL	Konsumentkreditlagen
KöpL	Köplagen
NJA	Nytt juridiskt arkiv

Innehåll

1	Inledning	1
1.1	Syfte	1
1.2	Metod och material	2
1.3	Avgränsningar	3
1.4	Disposition	3
2	Allmänt om avtal	5
3	Avtalstolkning	7
3.1	Bakgrund och historia	7
3.2	Tolkning och utfyllning	8
3.3	Tolkningsdata vad är det	9
3.4	Hur går tolkningsförfarandet till	9
4	Partsoriterad tolkning	11
4.1	Regeln om relevansen av den gemensamma partsavsikten	11
4.2	Regeln om relevansen av parts synbara vilja	11
4.3	Dolusregeln	12
5	Uttrycksorienterad tolkning	14
6	Språklig/objektiv tolkning	16
7	Rättsliga prioritetsregler	17
7.1	Oklarhetsregeln	17
7.2	Minimumregeln	17
8	Konsumentskyddande lagstiftning	19
9	HD prejudikat	20
9.1	Partsoriterad tolkning	20
9.1.1	Handpenningfallet, NJA 1974:523	20
9.1.2	Hysesfallet, NJA 2011:316	20
9.2	Uttrycksorienterad tolkning	21
9.2.1	Gruppresefallet, NJA 1978:432	21
9.2.2	Indexklausulfallet, NJA 1979:401	22
9.2.3	Bankfallet, NJA 1997:86	22
9.2.4	Flygbiljettfallet NJA 2000:462	23
9.3	Språklig/objektiv tolkning	23
9.3.1	Sambo vs äktenskapsfallet, NJA 1987:553	23
9.3.2	Tredskodomfallet, NJA 2001:255	24
9.3.3	Betongfallet, NJA 2006:53	24
9.3.4	Brandfallet, NJA 2009:408	25
9.4	Rättsliga prioritetsregler	26
9.4.1	Garantifallet, NJA 1985:397 II	26
9.4.2	Monteringsfallet, NJA 1986:596	27
9.4.3	Musikustrustningsfallet, NJA 1988:408	28
10	Sammanfattande slutsatser och egen analys	29
10.1	HD fall under 70-talet	31

10.2	HD fall under 80-talet	32
10.3	HD fall under 90-talet	32
10.4	HD fall under 2000-talet	33
10.5	Justitieråden	34
10.6	Slutligen	35
Referenslista		37

I Inledning

Oavsett om det har varit ett medvetet eller omedvetet val har nog de flesta av oss ingått ett avtal med någon annan. Det kan ha varit ett avtal mellan ditt och någon annans företag eller mellan dig och dina föräldrar, din granne, dina barn och så vidare. Men det kan även vara ett avtal mellan dig och en näringsidkare. Vi har nog alla någon gång tagit oss an rollen som konsument. Det kan handla om allt från köp av mobilabonnemang till utnyttjandet av en flyttfirma. Ofta uppkommer inga problem vid sådana avtal och vi går hem och är nöjda med vårt köp eller tjänst. Men tyvärr är det inte alltid så. Vad händer om det blir något problem eller om vi inte kommer överens om vad som ska gälla enligt avtalet? Om ett sådant problem uppkommer är det viktigt att kunna fastställa innehållet i avtalet. En viktig och stor del i en sådan process är det som kallas för avtalstolkning. Avtalstolkning är ett stort område och det finns många olika regler och principer som gäller vid ett sådant förfarande. Dessa regler och principer är till intet reglerade i svensk lagstiftning och förarbeten utan har istället byggts upp genom praxis och doktrin.

Sedan början på 70-talet har det i svensk lagstiftning funnits ett ”extra” skydd för konsumenter, så kallad konsumentskyddslagstiftning. Anledningen till införandet av denna lagstiftning var bland annat att konsumenter jämfört med näringsidkare ansågs vara en svagare part i avtalsförhållandet. Konsumenten har oftast inte samma insikt i branschen eller samma kunskap om produkten/tjänsten som näringsidkaren har. Näringsidkaren har ofta även ett övertag resursmässigt och ekonomiskt. Delvis på grund av detta har man ansett att konsumentens skydd i ett sådant avtalsförhållande är i behov av extra skydd.

När man vill veta hur och när tolkningsreglerna ska användas bör man först och främst titta på Högsta domstolens, HD:s, domstolspraxis på området. Anledningen till detta är att HD är den ena, av två, av Sveriges högsta instanser inom domstolsväsendet och har som syfte att skapa vägledande avgöranden, prejudikat, på de straffrättsliga och civilrättsliga områdena. Vidare brukar sägas att HD ska vara konsekvent i sina bedömningar och följa vad de tidigare fastställt. Är så alltid fallet när det kommer till tolkning av avtal i konsumentförhållanden eller skiftar HD:s bedömning genom tiden?

I.1 Syfte

Syftet med denna uppsats är att utreda om HD:s avtalstolkning i konsumentförhållanden skiljt sig åt mellan 1973 och 2015, det vill säga sedan introduktionen av konsumentskydd-

dande lagstiftning. Om så är fallet kommer även syftet omfatta hur avtalstolkningen skiljt sig åt och om den konsumentskyddande lagstiftningen påverkat förfarandet.

1.2 Metod och material

Vid framställningen av uppsatsen har blandning av rättsdogmatisk och analytisk deskriptiv metod använts. Rättsdogmatisk metod innebär att gällande rätt utreds utifrån rättskällorna lagtext, förarbeten, rättspraxis samt doktrin. Dessa rättskällor följer en rättshierarkisk ordning där lagtext anses som starkast och doktrin som svagast.¹ Vid framställningen av gällande rätt på avtalstolkningens område har avvikelser från rättshierarkin varit oundvikliga då området nästintill är oreglerat i lagtext och förarbeten. Därför har praxis och doktrin använts vid framställningen.

Analytisk deskriptiv metod kommer till uttryck i framställningen genom att HD:s tolkningsförfaranden beskrivs och sedan analyseras i jämförelse med varandra och konsumentlagstiftningen.

Den enda rättspraxis som använts vid framställningen av denna uppsats är sådan praxis som härrör från HD. Sådan praxis används i uppsatsen för att illustrera hur domstolen har tillämpat principerna om avtalstolkning på konsumentförhållanden. Därav har rättspraxis en stor betydelse för att tillgodose syftet med uppsatsen och utgör även en central del i uppsatsens analysdel. Inom doktrinen har Bert Lehrbergs böcker om avtalstolkning haft en framstående roll. Detta då han nyligen släppt en ny upplaga av boken *Avtalstolkning 2014*,² vilken är betydligt nyare än annan framstående doktrin på området. Däremot har jämförelser kontinuerligt gjorts mellan Lehrbergs framställningar och andra, på området framstående, författare.

Det bör påpekas att ingen fullständig redogörelse av rättsläget på avtalstolkningens område gjorts då ett sådant förfarande inte är nödvändigt eller motiverat utifrån uppsatsens syfte. Rättsläget på avtalstolkningens område kommer istället att beskrivas med avsikt att ge läsaren en grundläggande förståelse för tolkningsförfarandet och områdets regler och principer. Detta dels för att underlätta förståelsen och möjliggöra en jämförelse mellan HD:s sätt att

¹ Lehrberg, Bert, *Praktisk juridisk metod*, 6 uppl., Iusté AB, Uppsala, 2008.

² Lehrberg, Bert, *Avtalstolkning*, uppl. 6, Iusté AB, Uppsala, 2014.

tolka konsumentavtal mellan 1974-2015. Vid denna jämförelse har ett stort antal NJA fall rörande konsumentavtal begagnats.

1.3 Avgränsningar

För att kunna förstå uppsatsens syfte och bakgrunden till frågeställningen är det av vikt att beskriva gällande rätt på avtalstolkningens område. Avtalstolkningens regler och principer är till intet reglerade i svensk lagstiftning och förarbeten utan har istället byggts upp genom praxis och doktrin. Detta har lett till att reglerna och principerna är många och av olika karaktär. Att redogöra för samtliga är inte nödvändigt för att uppnå uppsatsens syfte. Därför begränsas framställningen till att enbart beröra de största och mest vedertagna principerna inom doktrin och praxis.

Då frågeställningen behandlar HD:s avtalstolkning berörs därför i uppsatsen inte andra länders nationella tolkningsregler och principer. Inte heller liknande regler inom EU-rätten behandlas. Då fokus ligger på HD:s avtalstolkning i konsumentförhållanden finns inget behov av att redogöra för HD:s avtalstolkning på andra avtalsförhållanden än konsumentförhållandena. Ytterligare begränsningar görs till att bara beröra HD praxis mellan åren 1974-2015. Detta dels då konsumentköplagen trädde ikraft 1973 och dels med tanke på uppsatsens syfte.

1.4 Disposition

Kapitel 2 I detta kapitel kommer avtal i allmänhet att beskrivas.

Kapitel 3 Kapitlet börjar med en allmän beskrivning av vad avtalstolkning är, när det behövs och var gällande rätt inom området hittas. Vidare görs en kort redogörelse för tolkningens historia och bakgrund. Därefter beskrivs skillnaderna mellan tolkning och utfyllnad. Slutligen ges exempel på hur ett tolkningsförfarande går till i praktiken.

Kapitel 4 I detta kapitel beskrivs gällande rätt inom partsorienterad tolkning. Här kommer även regeln om relevansen av den gemensamma partsavsikten, regeln om relevansen av parts synbara vilja och dolusregeln att beskrivas.

Kapitel 5 Uppsatsens femte kapitel redogör för gällande rätt av uttrycksorienterad tolkning. Vidare ges en överblick av hur den uttrycksorienterade tolkningen går till och dess principer.

- Kapitel 6 I sjätte kapitlet redogörs för gällande rätt, principerna och förfarandet av språklig/objektiv tolkning.
- Kapitel 7 I detta kapitel kommer oklarhetsregeln och minimiregeln, även kallat de rättsliga prioritetsreglerna, att beskrivas.
- Kapitel 8 I kapitel åtta görs en ytlig genomgång av konsumentkyddande lagstiftning. Här kommer frågor som; vad finns det för konsumentlagstiftning? Vad var syftet med införandet?, att beröras.
- Kapitel 9 Kapitel nio börjar med en kort allmän beskrivning av HD praxis. Därefter redogörs för HD:s domskäl och tolkningsförfarande i ett slumpvist urval av NJA fall sedan början av 70-talet. För att underlätta förståelsen och för att lättare få en översikt på området delas fallen in under kategorier motsvarande tolkningsförfarandet som använts.
- Kapitel 10 I uppsatsens nionde och sista kapitel presenteras sammanfattande slutsatser och egen analys. Här kommer även en sammanfattning av materialet göras och uppsatsens syfte att besvaras.

2 Allmänt om avtal

Avtal, även kallat kontrakt, förekommer i de mest skiftande slag, utformning och varaktighet. Avtal kan exempelvis vara skriftligt, muntligt, momentant, varaktigt eller återkommande.³ Oavsett slag, utformning eller varaktighet är avtal ett instrument som framförallt används inom den ekonomiska omsättningens tjänst.⁴ Ekonomisk omsättning kan vara utbyte av varor, tjänster eller andra prestationer. Vid sådana och andra förfaranden används avtalet som ett hjälpmedel för att fastställa och reglera olika rättsförhållanden mellan flera individer, exempelvis arbetsförhållanden eller hyresförhållanden.⁵

När en part ingår avtal med en annan part uppkommer rättigheter och man åtar sig förpliktelser.⁶ Avtalet har även som en av sina främsta funktioner att binda parterna. Avtalet har med andra ord en partsbindande funktion och uttrycket *pacta sunt servanda* är vanligt förekommande inom avtalsrätten. *Pacta sunt servanda* är latin och betyder att avtal ska hållas.⁷ Avtal är alltså bindande och till för att hållas och därför även rättsligt sanktionerade, med undantag för om annat framgår av avtalet eller omständigheterna. Det är bland annat därför som man i Sverige har avtalsfrihet. Med avtalsfrihet menas att part själv har rätt att bestämma om hen vill ingå avtal och vem hen vill ingå avtalet med. Parterna har även rätt att själva bestämma vad avtalet mellan parterna skall innehålla.⁸

Det viktigaste uttrycksmedlet för ett avtal är oftast ordet. Detta kan framställas både muntligen och skriftligen. Men även andra uttrycksmedel finns, som bland annat parternas avsikter, realhandlande, gester eller en parts uppträdande.⁹

Som förklarats ovan har avtalet en bindande effekt för de involverade parterna. Men när uppkommer då avtalsbundenheten? Med andra ord, när blir en parts handling eller utsaga en rättsligt bindande rättshandling för den part som avgett den? Ovan nämns att det finns många olika varianter av avtal och att dessa kan se ut på många olika sätt, men gemensamt för ett stort antal är att de består av två rättshandlingar; anbudet och accepten.¹⁰ Dessa rättshandlingar uttrycks i Avtalslagen (SFS 1915:218), AvtL, bland annat genom 1 och 6 §§

³ Aldercreutz, Axel, Mulder, Bernard Johann, *Avtal – lärobok i allmän avtalsrätt*, uppl. 13, Norstedts Juridik, Stockholm, 2013, s. 11.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid s. 12.

⁶ Lehrberg, Bert, *avtalsuttolkning*, uppl. 6, Iusté AB, Uppsala, 2014, s. 13.

⁷ Ibid.

⁸ Aldercreutz, Axel, Mulder, Bernard Johann, *Avtal – lärobok i allmän avtalsrätt*, uppl. 13, Norstedts Juridik, Stockholm, 2013, s. 11-12.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid s. 25.

och kan men andra ord beskrivas som att avtalet kommer till stånd genom utväxling av anbud och accept av sammanstämmande innehåll. Denna form av avtalsslut kallas ibland i doktrin även för anbud-accept modellen.¹¹ Det är vanligt att avtal sluts och avtalsbundenhet uppkommer på detta sätt. Därmed inte sagt att detta är det enda eller det mest använda sättet. Det finns andra sätt som parterna kan bli bundna till avtalet på, exempelvis genom en parts realhandlande eller en parts passivitet. Det är här viktigt att ha i minnet att 1§ AvtL är dispositiv och parterna kan därmed gemensamt komma överens om vilka kriterier som ska binda dem till avtalet.¹²

¹¹ Ibid.

¹² Ibid s. 26.

3 Avtalsstolkning

Som nämnt i föregående kapitel är avtal till för att hållas, *pacta sunt servanda*, och att parterna blir bundna av avtalet och vardera part har sina förpliktelser och rättigheter. Det händer ibland att det råder oklarhet, exempelvis, parterna emellan om vad avtalet eller rättshandlingen innebär och vad den har för rättsverkningar. Svar på frågor som uppkommer på grund av detta får sökas i reglerna och principerna om avtalsstolkning. Dessa går till intet att hitta i lagtexten utan har framkommit genom domstolspraxis, doktrin och till viss del även branschpraxis.¹³ På grund av bristen på lagstadgade regler uppkommer delade meningar på området, detta speciellt inom doktrinen. Däremot finns det inom doktrinen åtskilliga principer och tillvägagångssätt som liknar varandra.¹⁴ Dessa är även accepterade och använda av domstolarna och praxis.¹⁵ I de kommande kapitlen kommer några av de mest framgångsrika principerna att förklaras. Detta för att bygga upp en grundläggande förståelse och medvetenhet om hur ämnet ser ut för att lättare ta till sig uppsatsens syfte.

3.1 Bakgrund och historia

Huvuddragen för de etablerade principerna om avtalsstolkning som idag används i Sverige har sitt historiska ursprung redan från 1800-talet.¹⁶ Tre av dessa är viljeteorin, tillitsteorin och förklaringsteorin. Viljeteorin är den äldsta och lägger vikten vid parts vilja. För att en rättshandlande skulle kunna bli bunden till rättshandlingen var innehållet i handlingen och rättshandlandens vilja tvungen att vara den samma.¹⁷ Om viljan och innehållet i rättshandlingen inte stämde överens blev med andra ord den rättshandlande inte bunden av rättshandlingen. Viljeteorin visar på de moment i avtalsstolkningen som grundar sig på viljans grundläggande betydelse för allt rättshandlande.¹⁸

Kritik till viljeteorin uppkom vilket ledde till att tillitsteorin utvecklades. Denna, till skillnad från viljeteorin, ansåg att medkontrahentens tillit, om denna var befogad, skulle ligga till grund för tolkningen. Teorin tillgodosåg mottagarens behov av att kunna förlita sig på innehållet i rättshandlingen, om han var i god tro.¹⁹ Tillitsteorin illustrerar det moment av av-

¹³ Lehrberg, Bert, *Avtalsstolkning*, uppl. 6, Iusté AB, Uppsala, 2014, s. 33.

¹⁴ Jämför Bert Lehrberg, Lennart Vahlén, Paulo Fohlin.

¹⁵ Lehrberg, Bert, *Avtalsstolkning*, uppl. 6, Iusté AB, Uppsala, 2014, s. 33.

¹⁶ Ibid. s. 25.

¹⁷ Adlercreutz, Axel, *Avtalsrätt 1*, uppl. 12, Juristförlaget Lund AB, Lund, 2002, s. 37.

¹⁸ Lehrberg, Bert, *Avtalsstolkning*, uppl. 6, Iusté AB, Uppsala, 2014, s. 27.

¹⁹ Adlercreutz, Axel, *Avtalsrätt 1*, uppl. 12, Juristförlaget Lund AB, Lund, 2002, s. 37.

talstolkningen som pekar på behovet av att skydda medkontrahenten från fall då viljan enbart är skenbar.²⁰

Den sista och yngsta av teorierna är förklarings teorin. Denna teori lägger tyngdpunkten på hur viljan har kommit till uttryck och inte den verkliga viljan.²¹ Denna teori motsvarar det moment av tolkningen som belyser nödvändigheten av att hålla ett visst avstånd till parternas positioner.²²

3.2 Tolkning och utfyllning

När man ska tolka avtal kommer man ofta i kontakt med två olika begrepp, tolkning och utfyllning. Då de ofta liknar och överlappar varandra kan det vara svårt att dra en klar gräns till vad som tillhör tolkning och vad som tillhör utfyllnad. Det är inte överallt i doktrinen som en skillnad mellan dessa framställs.^{23,24} I dessa fall görs en vidare benämning av avtals-tolkning och man brukar då avse den verksamhet vari avtal och rättshandlingars innehåll fastställs.²⁵ Denna typ av sammanblandning av de två förfarandena tillhör för det mesta den äldre doktrinen medan man idag alltmär går ifrån ett sådant tankesätt.²⁶ Däremot är det mer ovanligt med en sådan distinktion i praxis, framförallt när det kommer till äldre så-dan.²⁷

I doktrinen brukar tolkning i snäv mening definieras som det förfarande, ”*genom vilket den betydelse av en rättshandling som skall läggas till grund för fastställandet av dess rättsverkningar bestäms*”.²⁸ Lättare uttryckt kan sägas att tolkning är det som används för att i varje enskilt fall fastställa avtals och rättshandlingars innehåll. Tolkningen grundar sig med andra ord på omständigheter som är specifika för avtals-situationen i det föreliggande fallet. Föregående är följaktligen hur i doktrinen tolkning definieras. Men vad är då utfyllnad?²⁹

Om vi använder definitionen av tolkning som används i stor utsträckning i doktrinen och som beskrivs ovan kan utfyllnad definieras som det ytterligare förfarandet som utöver tolk-

²⁰ Lehrberg, Bert, *Avtalstolkning*, uppl. 6, Iusté AB, Uppsala, 2014, s. 27.

²¹ Allt om juridik, *juridisk ordlista - förklarings teorin*,
<http://www.alltomjuridik.se/ordlista/forklaringsteorin/>, använd 24-01-2015.

²² Lehrberg, Bert, *Avtalstolkning*, uppl. 6, Iusté AB, Uppsala, 2014, s. 27.

²³ Ramberg, Christina, Ramberg, Jan, *Allmän avtalsrätt*, uppl. 2, Nordstedts Juridik, 1989, s. 77.

²⁴ Bengtsson, B, *Om tolkning av ansvarsförsäkringsvillkor, nr. 16*, Försäkringsjuridiska föreningens publikation, Stockholm, 1960, s. 6.

²⁵ Se exempelvis Fohlin, Paulo, *Avtalstolkning*, Iustus Förlag, Uppsala, 1989, s. 12. och Lehrberg, Bert, s. 136.

²⁶ Fohlin, Paulo, *Avtalstolkning*, Iustus Förlag, Uppsala, 1989, s. 12.

²⁷ Exempel NJA 1980 s. 145.

²⁸ Lehrberg, Bert, *Avtalstolkning*, uppl. 5, Institutet för bank- och affärsjuridik AB, Uppsala, 2009, s. 16.

²⁹ Fohlin, Paulo, *Avtalstolkning*, Iustus Förlag, Uppsala, 1989, s. 12.

ning kan behövas för att fastställa rättshandlingars och avtals rättsverkningar och innehåll.³⁰ Man tar med andra ord hjälp av utfyllnad då omständigheterna i föreliggande fall inte ger tillräckligt med ledning för fastställande av innehållet. Utfyllnad är så att säga ett hjälpmedel som man ytterligare kan använda sig av för att fastställa innehållet. Vid ett sådant förfarande tar man bland annat hjälp av exempelvis dispositiva lagregler, praxis, sedvänja, doktrin eller tvingande lagregler.³¹ När det kommer till att skilja tolkning från utfyllnad kan problem uppstå med att urskilja de individuella omständigheterna som är relevanta för respektive förfarandesätt. Detta då utfyllnad inte enbart innebär tillämpning av rättsregler anpassade för typfallet. Detta leder till att det vid utfyllnad, precis som vid tolkning, kan bli relevant att studera den specifika avtalssituationen för det föreliggande enskilda fallet, även kallat avtalssituationen *in casu*.^{32, 33}

3.3 Tolkningsdata vad är det?

När man tolkar en rättshandling skall beaktande av en hel serie av omständigheter göras. I doktrinen kallas sådana omständigheter för tolkningsdata och består av samtliga föreliggande omständigheter och fakta som kan få betydelse vid avgörandet av tolkningen och vad som ska gälla mellan parterna. Exempel på tolkningsdata är avtalets syfte, omständigheter innan, under och efter avtalsslut, avtalets ordalydelse med mera. I den fortsatta framställningen av avtalstolkningen kommer begreppet tolkningsdata förekomma. Därför är det av vikt att läsaren är medveten om vad som avses med begreppet.³⁴

3.4 Hur går tolkningsförfarandet till?

Tolkningsförfarandet kan gå till på olika sätt och ingen generell regel existerar. Nedan ges exempel på hur ett tolkningsförfarande kan gå till vid tolkning av ett avtal med ett av parterna gemensam formulerad lydelse.

- 1) Till att börja med väljs en lämplig tolkningsregel. Vid valet av denna bör hänsyn tas till rättshandlingens karaktär och typ.

³⁰ Lehrberg, Bert, *Avtalstolkning*, uppl. 5, Institutet för bank- och affärsjuridik AB, Uppsala, 2009, s. 16.

³¹ Fohlin, Paulo, *Avtalstolkning*, Iustus Förlag, Uppsala, 1989, s. 12-13.

³² In casu = latin, betyder föreliggande enskilda fallet.

³³ Fohlin, Paulo, *Avtalstolkning*, Iustus Förlag, Uppsala, 1989, s. 12-13.

³⁴ Fohlin, Paulo, *Avtalstolkning*, Iustus Förlag, Uppsala, 1989, s. 34.

- 2) Beaktande av bakgrunden och de bakomliggande förhållandena till rättshandlingens uppkomst. Exempelvis om förhandlingar som förelåg avtalet och vad som uttryckts där.
- 3) Vidare analyseras avtalets innehåll i sig, dess lydelse och omständigheterna i övrigt. Vid en sådan analys är utgångspunkten rättshandlingens skriftliga text eller ordalag. Det är här viktigt att påpeka att det inte är tolkarens språkbruk som blir avgörande utan tolkningen görs enligt normal språklig betydelse eller parternas.
- 4) Rättshandlingens lydelse och objektiva innehåll jämförs med vad som anses normalt enligt tolkningsregler och principer.
- 5) Sedan tas omständigheter som uppkommit efter avtal slutits i beaktande. Det är inte bara omständigheter som uppkommit innan avtalet slutits som har betydelse för fastställandet av den ursprungliga innebörden utan även omständigheter som uppkommit senare. Exempelvis om ett skriftligt avtal föregås av ett muntligt bindande avtal.
- 6) Om tolkningen efter överväganden av de första fem punkterna inte gett resultat kan slutligen allmänna tolkningsregler tas till hjälp. Sådana tolkningsregler kan även användas inom ovanstående punkter men då enbart som ytterligare vägledning och stöd för tolkningen.

4 Partsorienterad tolkning

Partsorienterad tolkning är den av avtalstolkningens metoder som i doktrinen i princip har den högsta digniteten.³⁵ Det är inom denna tolkningsmetod som parts avsikt och vilja står i centrum för tolkning av rättshandlingen. Partsorienterad tolkning har sin grund i principen om *pacta sunt servanda* och parts avtalsfrihet och kan delas in i olika ”grupper” av regler. Dessa är; regeln om relevansen av den gemensamma partsavsikten, regeln om relevansen av angivarens synbara vilja, dolusregeln och culparegeln.

4.1 Regeln om relevansen av den gemensamma partsavsikten

Regeln om relevansen av den gemensamma partsavsikten, hädanefter kallad regeln om gemensam partsavsikt, är typiskt sett användbar på tre typer av fall; när parterna medvetet gett avtalet ett innehåll som inte överensstämmer med vad parterna egentligen avsett, när parterna i tal och skrift gett avtalet ett språklig ”korrekt” innehåll och när båda parterna omedvetet gjort samma förklaringsmisstag i tal och skrift som lett till att avtalet fått ett ”inkorrekt” uttryck för parternas vilja.³⁶ Det är inte bara på avtalslagens modell av avtalsslut, anbud/accept, som regeln om gemensam partsavsikt kan användas utan den är även applicerbar på andra modeller. Däremot, för att så ska vara möjligt, krävs att det finns en gemensam partsavsikt när avtalet sluts. Här bör påpekas att det inte alltid är den gemensamma partsavsikten vid det ”faktiska” avtalsslutet som blir relevant utan även den gemensamma partsavsikt som uppkommer efter avslutet kan bli den gällande. Så kan exempelvis vara fallet om parterna vid avtalsslutet haft olika avsikter men därefter bildat sig en gemensam. Även fall där ena parten inte haft någon avsikt gällande en viss punkt men efter avtalsslutet bildat sig samma avsikt som motparten. Oavsett om en part anser att gemensam partsavsikt funnits vid avtalsslutet eller inte behöver detta bevisas. Tack vare principen om fri bevisföring är all tolkningsdata, som kan visa på att en gemensam partsavsikt förelåg vid avtalsslutet, relevanta. Däremot är inte användandet av tolkningsdata som part inte känt till relevant för tolkningen, detta då det är parts uppfattning om avtalets innehåll som ska bevisas.³⁷

4.2 Regeln om relevansen av parts synbara vilja

Regeln om relevansen av angivarens synbara vilja är till stora delar att likna med regeln om relevansen av den gemensamma partsviljan. Det som skiljer dessa två regler åt är huvudsak-

³⁵ Lehrberg, Bert, *avtalstolkning*, uppl. 6, Iusté AB, Uppsala, 2014, s. 47.

³⁶ Fohlin, Paulo, *Avtalstolkning*, Iustus Förlag, Uppsala, 1989, s. 36-40.

³⁷ Ibid.

ligen innebörden i ”gemensam” och ”synbar”. Då den gemensamma viljan och den synbara viljan ofta hänger samman är det inte alltid i doktrinen³⁸ som separation mellan dessa regler görs. Vid tolkning utifrån denna regel är det den uppfattning som motpart insett, borde ha insett eller haft fog för att anta att angivaren hade som ska ligga till grund vid tolkningen.³⁹ Uppkomsten av sådana uppfattningar kan bland annat uppkomma genom förklaringsmissstag och skenavtal. Om tolkning av ett skenavtal eller ett avtal med förklaringsmissstag ska göras är det lätt att problematik uppkommer. Detta då hänsyn måste tas till 32§ AvtL, förklaringsmissstag, och 34§ AvtL, skenavtal.⁴⁰

32§ AvtL: ”Den, som angivit en viljeförklaring, vilken i följd av felskrivning eller annat misstag å hans sida fått annat innehåll än åsyftat varit, vare icke bunden av viljeförklaringens innehåll, där den, till vilken förklaringen är riktad, insåg eller bort inse misstaget”.

34§ AvtL: ”Har skuldebrev, kontrakt eller annan skriftlig handling upprättats för skens skull, må utan hinder därav fordran eller rättighet, som den enligt handlingens innehåll berättigande på grund av densamma överlätit å annan, göras gällande av förvärvaren, såframt denne var i god tro vid sitt förvärv”.

4.3 Dolusregeln

6§ 1st. AvtL ”Svar, som innehåller, att anbud antages, men som på grund av tillägg, inskränker eller förbehåll icke överensstämmer med anbudet, skall gälla såsom avslag i förening med nytt anbud”.

2 st. ”Vad nu är sagt äga dock icke tillämpning, där den, som avgav svaret, anser det överensstämma med anbudet och mottagaren måste inse detta. I ty fall åligger det denne, om han icke vill godtaga svaret, att utan oskäligt uppehåll giva meddelande därom; underlåter han det, skall avtal i enighet med svarets innehåll anses hava kommit till stånd”.

Dolusregeln kommer till uttryck i ovanstående paragrafs andra stycke. Regeln ger uttryck för ett undantag från förfarandet i paragrafens första stycke, att en oren accept ska gälla som avslag i förening med nytt anbud. För att ett sådant undantag ska kunna användas krävs att två subjektiva rekvisit är uppfyllda. Dels att acceptanten anser att accepten är ren samt att mottagaren av accepten måste inse detta.⁴¹ Om mottagaren/anbudsgivaren inte in-

³⁸ Exempel Lehrberg, Bert, *avtaltolkning*, uppl. 6, Iusté AB, Uppsala, 2014, s. 45-57.

³⁹ Fohlin, Paulo, *Avtaltolkning*, Iustus Förlag, Uppsala, 1989, s. 43.

⁴⁰ Lehrberg, Bert, *avtaltolkning*, uppl. 6, Iusté AB, Uppsala, 2014, s. 48-49.

⁴¹ Lehrberg, Bert, *avtaltolkning*, uppl. 6, Iusté AB, Uppsala, 2014, s. 57-58.

sett detta måste han reklamera. Underlåtenhet att så göra leder till att avtal anses slutet med det innehåll som följer av accepten.⁴²

Dolusregeln har i doktrinen⁴³ ansetts inneha principer som kan tillämpas utanför stadgandets direkta tillämpning. Även inom domstolspraxis⁴⁴ har tolkning med ledning av dolusregeln gjorts. Nedan ges ett fiktivt exempel på ett tolkningsförfarande med härledning av 6§ 2st AvtL.

Exempel: Anbudsgivaren, Micke, lämnar en offert angående asfaltering av en väg till acceptanten Lotta. Antag att Mickes uppfattning vid och efter avtalet ingått var att vägen ska vara svart medan Lotta uppfattar det som att vägen ska vara grön. Ordalydelsen i anbudet är att vägen ska vara svart. Lotta skickar tillbaka en accept och nämner att hon ser fram emot att vara den enda i staden med en grön väg. Micke, som noggrant läst igenom accepten och bort inse att Lotta ville ha en grön väg, reklamerar inte. Följaktligen anses avtal med direkt stöd av dolusregeln ha kommit tillstånd med Lottas uppfattning om en grön väg. Detta under ytterligare förutsättning att Lotta trodde att accepten var ren.

Vid tolkning med tillämpning av dolusregeln av avtalet ska lydelsen anses vara x om **den ena** av två parter bort inse att motparten trott att avtal slutits med lydelsen x. Så blir även fallet om part vid slutandet av avtalet inte bort inse den andra partens uppfattning med vid ett senare tillfälle erhåller insikt därom. Oavsett tiden för insikten skett krävs att förstnämnda part reklamerar för att förhindra att avtalet får lydelsen x. Vidare krävs, för att regeln ska bli tillämplig, att endast **den ena** av parterna bort inse. Regeln blir med andra ord inte tillämplig om båda parterna insett varandras uppfattning.⁴⁵

För att fastställa godtroende parts faktiska mening används ungefär samma tolkningsdata som vid regeln om den gemensamma partsavsikten. Skillnaden är att enbart hänsyn bör tas till omständigheter som den subjektivt godtroende parten känt till. Motsvarande tas endast hänsyn till de omständigheter som den dolöse⁴⁶ parten måst känna till.⁴⁷

⁴² Fohlin, Paulo, *Avtalstolkning*, Iustus Förlag, Uppsala, 1989, s. 52.

⁴³ Exempel Fohlin, Paulo och Lehrberg, Bert.

⁴⁴ NJA 1955:247 och NJA 1997:382.

⁴⁵ Fohlin, Paulo, *Avtalstolkning*, Iustus Förlag, Uppsala, 1989, s. 60.

⁴⁶ Dolös = uppsåtlig, avsiktlig.

⁴⁷ Fohlin, Paulo, *Avtalstolkning*, Iustus Förlag, Uppsala, 1989, s. 73.

5 Uttrycksorienterad tolkning

I doktrin⁴⁸ avses med uttrycksorienterad tolkning det tolkningsförfarandet som tar sikte på innehållet i den förklaring där avtalet har kommit till uttryck. Beroende på avtalets tillkomst och utformning skiljer det sig åt från gång till gång vilken förklaring som ligger till grund. Det kan vara en skriftlig förklaring, en muntlig förklaring och så vidare. Det bakomliggande ändamålet till denna tolkningsmetod är i stort sett den samma som för den partsorienterade tolkningen. Även en del av de principer som gäller för uttrycksorienterad tolkning har sitt ursprung i den gemensamma partsavsikten. Men trots sina likheter finns skillnader. Uttrycksorienterad tolkning används bland annat då det inte går att utreda vad parterna insett om varandras avsikter eller vad de själva avsett. Då kan det uppkomma ett behov av att koncentrera tolkningen på vad som uttryckts i viljeförklaringarna. Detta leder till att ändamålet med uttrycksorienterad tolkning inte enbart är att realisera parternas viljor utan även att upprätthålla en viss enighet i bedömningen, vilket skapar viss förutsägbarhet, och att förebygga mot vårdslöst och avsiktligt vilseledande vid avtalslut.⁴⁹

Som nämnts ovan tar uttrycksorienterad tolkning sikte på innehållet i den förklaring där avtalet kommit till uttryck. Detta är vanligtvis skriftliga handlingar men kan också vara andra uttrycksmedel vari avtalsparternas viljeförklaringar kommit till uttryck. En grundläggande faktor vid tolkning, oavsett hur förklaringen är uttryckt, är hur avtalet kommit till stånd. Vid avtal med krav på skriftlig form och där kontrakt skrivs uppstår oftast inget problem med att avgränsa det uttryckta avtalsinnehållet. Däremot kan det vid inkorporering av standardvillkor uppstå svårigheter vid en sådan avgränsning. Detta då sådana villkor i avtalshandling brukar hänvisa till annat material, exempelvis ritningar eller tidigare avtalsförslag. Enligt rättspraxis⁵⁰ krävs antingen hänvisning eller bifogande av standardvillkor till avtalet. Detta speciellt om villkoren är överraskande eller tyngande för motparten.⁵¹

Det är inte bara när det gäller standardavtal som tolkningsproblem kan uppkomma utan även vid andra typer av avtal. Sådana problem kan uppkomma när avtalet eller kontraktet inte ger entydigt besked om vad som ska gälla. Detta kan bero på att en avtalsklausul ger upphov till olika tolkningar och vardera part åberopar sin. Det kan handla om att ett ord kan betyda minst två olika saker, exempelvis ”kastningsfria” kor, eller att ett ord är vagt exempelvis ”skog”. Rena språkfel och grammatiska fel i avtalet kan också skapa problem. Det

⁴⁸ Lehrberg, Bert, *Avtalstolkning*, uppl. 6, Iusté AB, Uppsala, 2014, s. 71.

⁴⁹ Ibid. 71-74.

⁵⁰ Exempel NJA 2000:462, NJA 1970:478, NJA 1978:432.

⁵¹ Lehrberg, Bert, *Avtalstolkning*, uppl. 6, Iusté AB, Uppsala, 2014, s. 75-87.

är inte bara vaga och tvetydiga ord som kan skapa tolkningsproblem utan även om avtalet innehåller motstridiga avtalselement^{52, 53}.

⁵² Två eller flera avtalsklausuler säger emot varandra.

⁵³ Lehrberg, Bert, *avtalstolkning*, uppl. 6, Iusté AB, Uppsala, 2014, s. 91-93.

6 Språklig/objektiv tolkning

Om partsorienterad eller uttrycksorienterad tolkning inte gett tillräcklig vägledning i en tolkningsfråga, eller om metoderna i ett visst tolkningsförfarande inte är passande kommer den uttryckta förklaringen och dess språkliga innehåll/innebörd att stå i centrum för avtals-tolkningen. Vid ett språkligt tolkningsförfarande är det inte alltid enbart den rättsliga, fak-tiska och språkliga kontexten som man bör ta hänsyn till, utan en sammanlagd bedömning tillsammans med den språkliga innebörden i hela avtalet kan behövas. Vanligt är, när denna tolkningsmetod används, att man utgår från en skriftlig handling, exempelvis ett kontrakt eller ett anbud. Så behöver emellertid inte alltid vara fallet, utan även avtal som uttryckts exempelvis muntligen eller genom passivitet kan vara i behov av språklig tolkning. Vad som är tolkningsobjekt i en viss handling kan skiljas åt. Det kan vara ett ord i en klausul, exem-pelvis ett vagt ord eller ett ord med flera betydelser eller en kombination av ord som skapar tvetydighet. Även hela meningar eller klausuler kan vara föremål för språklig tolkning. Oav-sett vilket objekt som skapar problem i avtalet är det vid användandet av denna tolknings-metod viktigt att begränsa objektet så mycket som möjligt. Med andra ord avgränsa sig till ett så litet område av avtalet som möjligt, exempelvis ett ord, och slutligen, om det behövs, titta på kontexten i sin helhet.⁵⁴

När språklig tolkning av en handling görs bör hänsyn tas till olika typer av ”språk”. Van-ligtvis utgår man från ett allmänt språkbruk, eller rättare sagt vad som framstår som vanlig språklig common-sense för en domare.⁵⁵ Ibland kan det anses nödvändigt att frångå tolk-ning enligt allmänt språkbruk. Exempelvis om båda parterna är verksamma inom samma bransch, yrkesgrupp eller lokaliserade på samma geografiska område kan det finnas särskilt språkbruk som skiljer sig åt från det allmänna. Vid en sådan situation bör större hänsyn tas till det speciella språkbruket.⁵⁶ Slutligen kan även juridiskt språkbruk komma att tillmätas betydelse.⁵⁷

Vid språklig tolkning kan analogier och motsatsslut lätt uppkomma. Ibland finns grund till att analogier eller motsatsslut tas, men utgångspunkten är att man måste vara restriktiv med sådana förfaranden.⁵⁸

⁵⁴ Ibid s. 99-104.

⁵⁵ Ex. NJA 2006:53, NJA 2007:475, NJA 1999:35, NJA 1952:184, NJA 1993:436.

⁵⁶ Ex NJA 1978:628, NJA 2009:288.

⁵⁷ Lehrberg, Bert, *Avtalstolkning*, uppl. 6, Iusté AB, Uppsala, 2014, s. 111.

⁵⁸ Ibid s. 124-125.

7 Rättsliga prioritetsregler

Det finns ett antal rättsliga prioritetsregler men de två viktigaste, de som i det följande ska beskrivas, är oklarhetsregeln och minimumregeln. Rättsliga prioritetsregler används när förklaringen inte längre ger vägledning till valet av tolkningsförfarande. På så sätt kan man kalla de rättsliga prioritetsreglerna för hjälpreglar. En tydlig skillnad mellan dessa regler och övriga tolkningsregler är att prioritetsreglerna är mer eller mindre fasta och mer preciserade. Detta leder till att utfallet i mindre eller större omfattning påverkas av olika moment i tolkningssituationen.⁵⁹

7.1 Oklarhetsregeln

Oklarhetsregeln är en gammal rättsregel med anor från det gamla romerska riket. Regeln har utvecklats, förändrats och uttryckts på olika sätt genom århundraden. Idag sammanfattas regeln bäst som *”tolkning sker till nackdel för den part som haft skuld till en oklarhet eller haft bäst möjlighet att avvärja oklarheten”*. Det kan hända att det inte kan antas att den ena parten haft bäst möjlighet att avvärja oklarheten eller att det inte finns någon brist i själva avtalsklausulen. I ett sådant fall bör oklarhetsregeln tolkas så att nackdelen ska falla på den part som tillhandahållit eller upprättat avtalsklausulen.⁶⁰

7.2 Minimumregeln

När ovanstående tolkningsregler och principer inte är tillräckliga eller applicerbara på tolkningsfrågan används ofta minimumregeln. Enligt denna regel bör en förpliktande viljeförklaring tolkas till fördel för den som angivit förmånen.⁶¹ Minimumregeln är applicerbar på alla de områden i avtalet som sammanhänger med parts prestation, vilket vanligtvis är stora delar av avtalet.⁶² Regeln går att applicera på både ensidiga och ömsesidiga prestationer och på prestationer både av benefik och av onerös natur.⁶³ Lättast är regeln att använda vid enskilda prestationer av benefik natur. Vid sådana förpliktelser är skyddsbehovet för motparten inte lika viktigt vilket gör det lättare att motivera användandet av regeln.⁶⁴ Minimumregeln är på många områden lik den bevisbörderegeln, att den som påstår något även har att bevisa detta, som finns inom svensk rätt. På grund av likheterna mellan minimumregeln

⁵⁹ Ibid s. 193-194.

⁶⁰ Ibids. 195-196.

⁶¹ Ibid s. 215.

⁶² Ibid s. 215-216.

⁶³ Exempel NJA 1961:315 och NJA 1981:552

⁶⁴ Lehrberg, Bert, *avtalsolkning*, uppl. 6, Iusté AB, Uppsala, 2014, s. 219-221.

och bevisbörderegeln är det svårt att exakt avgöra vilken betydelse minimumregeln haft för svensk domstolspraxis.⁶⁵

⁶⁵ Ibid s. 222.

8 Konsumentskyddande lagstiftning

Under första halvan av 70-talet infördes för första gången i Sverige konsumentskyddande lagstiftning. Först ut var konsumentköplagen (SFS 1973:877), KKL, som trädde i kraft 1973. Anledningen till införandet var många, bland annat ansågs det att Lagen om köp och byte av lös egendom (SFS 1905:38), föregångaren till dagens Köplag och hädanefter kallad KöpL, som på den tiden var applicerbar både på köp näringsidkare emellan som näringsidkare/konsument, inte reglerade vissa för konsumenten viktiga frågor. Det ansågs även att det var en nackdel att KöpL var dispositiv och risken för betungande bestämmelser för konsumenter var stor. I de fall då produktuppgifterna som getts vid ingående av avtal var oriktiga och köparen vilseletts är hen i ett uppenbart behov av rättsligt skydd. Ett sådant skydd tillhandahölls inte genom KöpL bestämmelser. Vidare har konsumenten ofta inte samma insikt i branschen och/eller kunskap om produkten som näringsidkaren har. Näringsidkaren har även ofta ett resursmässigt och ekonomiskt övertag. På grund av bland annat detta ansåg man att konsumenternas skydd i avtalsförhållande var i behov av extra skydd.⁶⁶

Fyra år efter införandet av konsumentköplagen infördes konsumentkreditlagen (SFS 1977:981), KKrL. Till skillnad från KKL fanns där ingen tidigare lag, exempelvis kreditlag, som reglerade kreditköp, utan sådan reglering gjordes i KöpL och till viss del i KKL. Det grundläggande syftet till införandet av denna lag var i stora drag detsamma som för KKL, att styrka konsumentens skydd i avtalsförhållande med näringsidkare. Det ansågs även i propositionen som naturligt att högre krav ställs på näringsidkaren än konsumenten.⁶⁷

Dessa två ovanstående lagar var de första i en serie av lagar med syfte att bland annat öka skyddet för konsumenterna. Exempel på sådan lagstiftning är; Konsumenttjänstlag (SFS 1985:716), lag (SFS 1994:1512) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden, lag (SFS 2003:862) om finansiell rådgivning till konsumenter, prisinformationslag (SFS 2004:347), lag (SFS 2005:59) om distansavtal och avtal utanför affärslokaler, lag (SFS 2004:451) om produktsäkerhet, och lag (SFS 2011:579) om leksakers säkerhet och lag (2014:1449) om konsumentskydd vid automatisk avtalsförlängning.⁶⁸

⁶⁶ Prop 1773:138 s. 28-29.

⁶⁷ Prop 1977/78:142 s. 26-28.

⁶⁸ Konsumentverket, *Konsumentlagar*, <http://www.konsumentverket.se/Vart-arbete/Lagar-och-regler/Konsumentlagar/>, använd 01-05-2015.

9 HD prejudikat

Högsta domstolen är den ena, av två, av Sveriges högsta instanser inom domstolsväsendet. HD har som syfte att skapa vägledande avgöranden, prejudikat på det straffrättsliga och civilrättsliga områdena. Nedan kommer ett antal avgöranden från HD att redovisas. Samtliga avgöranden är civilrättsliga tvister och berör förhållanden där den ena parten är näringsidkare och den andra konsument. Till varje prejudikat kommer en kort beskrivning av omständigheterna och HD:s domskäl att göras. För att slippa upprepning bör här även informeras om att respektive nedanstående fall behandlar förhållandet konsument/näringsidkare.

9.1 Partsorienterad tolkning

9.1.1 Handpenningfallet, NJA 1974:523

(Just:R Edling, Alexandersson, Welamson & Hessler)

Köparen, konsumenten, och säljaren, näringsidkaren, ingick gemensamt ett avtal om handpenning. Avtalet saknade en uttrycklig bestämmelse om att handpenningen skulle anses som förverkad om köpet inte fullföljdes. Saknaden av en sådan bestämmelse skapade tolkningsproblem då köparen bestämde sig för att inte köpa fastigheten och ville ha tillbaka handpenningen. Enligt HD fick det anses att parternas gemensamma avsikt med handpenningsavtalet var att ge säljaren en viss säkerhet om att köpet skulle fullföljas. Om handpenningen inte skulle vara förverkad om köpet uteblev skulle avsikten inte kunna anses som uppfylld. Detta ledde till att HD ansåg att parterna utgått från att handpenningen skulle anses förverkad om köpet uteblev.

9.1.2 Hyresfallet, NJA 2011:316

(Just:R Severin, Blomstrand, Göran Lambertz, Agneta Bäcklund, Ingemar Persson & Martin Borgeke)

Fallet berör ingående av ett hyreskontrakt mellan konsument och näringsidkare. I det undertecknade avtalet angavs dels den årliga hyran men även en förhandlingsklausul där hyresgästen förbinder sig att godta hyra som kunde komma att träffas mellan hyresgästorganisation och fastighetsägarorganisation. Den avtalade årliga hyran var lägre än den förhandlade hyran. När fastighetens ägare senare ändrades uppkom tvist mellan konsumenten och den nya näringsidkaren angående vilken hyra konsumenten borde betala. HD ansåg att frågan i fallet var om förhandlingsklausulen utgör avtalsinnehåll gentemot konsumenten. Avtalet mellan de båda parterna var upprättat av näringsidkaren och sedan skickat till konsu-

menten för underskrift och förhandlingsklausulen inte diskuterats mellan parterna var syftet med klausulen att möjliggöra hyreshöjningar över huvud taget. Enligt HD fick det därför anses av vad som framkommit enligt parternas avsikter vid avtalets ingående och vidare tillämpning av avtalet att förhandlingsklausulen inte skulle vara bestämmande vid hyran gentemot konsumenten. Omständigheter så som att fastigheten, efter avtalets ingående, bytt ägare saknar betydelse vid tolkning av hyresavtalet. Den nya ägaren kan därför inte åberopa förhandlingsklausulen gentemot konsumenten till grund för sitt krav om hyran.

9.2 Uttrycksorienterad tolkning

9.2.1 Gruppresefallet, NJA 1978:432

(Just:R Conradi, Ulveson & Persson)

Konsumenten i detta fall hade bokat en gruppresa med ett resebolag och efter ankomsten till resmålet lämnat resegruppen. Resenären hade då missat att tiden för hemresan ändrats vilket ledde till att hen missade hemresan och orsakades därmed merkostnader. Merkostnader som resenären anser att resebolaget borde ersätta hen för. Näringsidkaren bestred detta och menade på att i det allmänna reseavtalet som konsumenten skrivit på var hen tvungen att kontakta reseledaren dagen innan hemresa för upplysningar om tidsändringar. I sitt domskäl börjar HD med att påpeka att de bestämmelser som fanns med i reseavtalet mellan konsumenten och näringsidkaren är allmänna resevillkor som antagits av Researrangörernas samarbetsorganisation och Svenska resebyråföreningen efter överläggningar med konsumentombudsmannen. I dessa allmänna avtalsvillkor stadgas det att alla de resevillkor som näringsidkaren har skall finnas tillgängliga för konsumenten i programbroschyren. HD fortsätter sedan med att fastställa att det för näringsidkaren är rättfärdigat att förutsätta att konsumenten tagit del av broschyren, om inte särskild anledning föreligger. Vidare får det även, med tanke på den omfattning som gruppresor vid tiden har, i viss utsträckning anses åligga konsumenten själv att ta del av de bestämmelser som gäller för resan. På grund av bland annat detta anser HD att de allmänna villkoren normalt får anses som en del av avtalet mellan de båda parterna. Detta oavsett om konsumenten faktiskt tagit del av villkoren, men med vissa undantag för villkor som kan anses som särskilt betungande för konsumenten. Då både de allmänna och de specifika villkoren fanns tillgängliga för konsumenten i näringsidkarens broschyr och dessa villkor inte är att anse som oväntade eller särskilt betungande för konsumenten är dessa bindande för denne. Slutligen anser HD att även om konsumenten brustit i sitt ansvar så bör det på grund av konsumentförhållandet ställas ex-

tra hårda krav på näringsidkaren. Det borde ha ålegat näringsidkaren att i förevarande situation medverka till att konsumentens hemresa kunde ske på lämpligaste billigaste sätt.

9.2.2 Indexklausulfallet, NJA 1979:401

(Just:R Bernhard, Ulveson, Persson, Ehrner & Ljungar)

Fallet berör en konsument som från en näringsidkare köpt ett monteringsfärdigt trähus. I avtalet som slutits mellan de båda parterna hade enbart en hänvisning gjorts till Sveriges trähusfabriks riksförbunds allmänna leveransbestämmelser. I dessa bestämmelser ingick en indexklausul som fick till konsekvens för konsumenten att priset justerades med cirka +24%. Det var inte styrkt i fallet att konsumenten fått tagit del av eller blivit medveten om denna bestämmelse. Frågan var därför om hänvisningen i avtalet till de allmänna bestämmelserna varit tillräckligt för att göra indexklausulen bindande för konsumenten. På grund av förhållandet mellan parterna, konsument/näringsidkare, objektet för avtalet, bostadsköp, och konsumentskyddets syfte bör enligt HD strängare krav ställas för att indexklausulen skulle införlivas i ett avtal. I avtalet var priset, utan reservation för prishöjningar, upptaget och vid tidigare lämnad offert hade ingen hänvisning till de allmänna bestämmelserna gjorts. Det får, för den vanlige konsumenten, även anses som överraskande att en hänvisning till allmänna leveransbestämmelser skulle innebära att priset var indexreglerat. Det får därför anses som en oväntad klausul för konsumenten. Vidare skulle en strikt tillämpning av indexklausulen orsaka en betydande prishöjning på kort tid vilket måste ses som betungande för konsumenten. På grund av det anförda ansåg därför HD att konsumenten inte enbart genom hänvisning till allmänna bestämmelser blivit bunden av klausulen.

9.2.3 Bankfallet, NJA 1997:86

(Just:R Lars K Beckman, Nyström, Svensson, Leif Thorsson & Regner)

Ett par beviljades lån från en bank. På bankens skuldebrevsformulär, som paret undertecknade, stod det angivet räntesats, vad som skulle betalas var månad och vilken amorteringstid som löpte. En tid efter att lånet godkännts ändrades räntan. Konsumenterna hävdar att överenskommelse gjorts mellan de båda parterna om att fast ränta skulle gälla och att avtalet skulle tolkas så att bankens rätt till betalning var begränsat till det som uttryckligen stod skrivet i det skriftliga avtalet.

När frågan skulle behandlas i HD ansåg domstolen att den kvarvarande frågan var om banken genom tolkning av avtalet skulle anses sakna rätt till betalning för det belopp som översteg summan av det i valet angivna månadsbeloppen under fem år.

Enligt ordalydelsen på de villkor som finns i avtalet framgår det att räntan inte är fastställd att gälla för hela lånetiden utan kan, under löptiden, komma att ändras. Vidare har det även angivits i avtalet att det måntaliga belopp, som parterna kommit överens om att banken ska ta ut, inkluderar bland annat ränta. På ett lån, där en specifik måntaligt belopp förutbestämts, bör det anses som en naturlig följd av en ökad ränta att det sker en förskjutning av räntesatsförhållandets slutpunkt. Även om så inte uttryckligen angivits i avtalet mellan parterna måste ett sådant orsakssamband anses som ofrånkomligt. På grund av detta måste en konsument som valt att erlagga en fast kostnad var månad räkna med att en sådan förskjutning av ränteförhållandets slutpunkt kan komma att ske.

9.2.4 Flygbiljettfallet NJA 2000:462

(Just:R Lars K Beckman, Svensson, Nilsson, Westlander & Victor)

Konsumenten har av näringsidkaren köpt en flygbiljett. Vid tiden för resan uppkom ett haveri vilket ledde till skada för konsumenten, vilket hen, mer än två år senare, vill få ersättning för. Enligt en bestämmelse i flygbolagets allmänna befordringsvillkor angående preskription stadgas att oavsett på vilken grund skadeståndstalan åberopas måste det göras inom två år. Konsumenten i tvisten förnekar att preskriptionsbestämmelsen utgjort en del av avtalet och att bestämmelsen i vart fall är att anse som oskälig enligt 36§ Avtalslagen. På resenärens flygbiljett fanns en hänvisning som upplyste om att befordringen var underkastad den internationellt antagna Warszawakonventionen och villkoren hade till konsumenten kunnat tillhandahållas vid en förfrågan hos flygbolagets biljettkontor. På grund av detta ansåg HD att befordringsvillkoren för konsumenten inte kunde anses som överraskande. Den tvååriga preskriptionsbestämmelsen bedömdes därför av HD som inkorporerad i avtalet mellan de båda parterna.

9.3 Språklig/objektiv tolkning

9.3.1 Sambo vs äktenskapsfallet, NJA 1987:553

(Just:R Brundin, Palm, Lars K Beckman, Solerud & Lars Å Beckman)

Vid köp av hus ingick två sambor ett standardavtal med ett husföretag. I standardavtalet fanns en klausul vilken gav köparen rätt att under vissa angivna undantagsfall häva avtalet utan att behöva erlagga annan kostnad än den redan erlagda handpenningen. Ett av dessa angivna undantag ämnade fall där äktenskapet upplöstes. Innan huset hade hunnit levereras till de båda samborna upplöstes deras förhållande och därav hävde de även köpet med näringsidkaren. Vidare ansåg det före detta paret att deras samboförhållande var att jämställa

med äktenskap och att de därav inte borde behöva betala mer än den erlagda handpenningen. I HD:s domskäl görs gällande att de endast tar hänsyn till avtalets objektiva mening då inget annat åberopats av parterna. Det är även klart och entydigt vad som menas med upplösning av äktenskap och stöd för ett analogislut finns inte i den rättsliga regleringen eller gängse uttryckssätt i andra sammanhang.

9.3.2 Tredskodomfallet, NJA 2001:255

(Just:R Magnusson, Svensson & Pripp)

Två makar förvärvade en fastighet genom en mäklare som åtog sig att för parets räkning leta efter en tomt. Efter köpet tog paret hjälp av samma mäklare för att utföra en del andra uppdrag, bland annat att beställning av en husbyggnadssats och försäljning av deras gamla hus. Med anledning av att makarna var missnöjda med hur mäklaren skött sina uppdrag framställde de ersättningsanspråk mot mäklarens försäkringsbolag. Frågan som HD fick att besvara var om försäkringsbolaget var skyldig att utge ersättning till makarna i enlighet av tingsrätten fastställd Tredskodom eller om förutsättningen för ersättningskyldighet är att en materiell prövning skett enligt lagen om fastighetsmäklare (SFS 1984:81). Det senare ville försäkringsbolaget göra gällande och menade på att enligt en bestämmelse i försäkringsbolagets egna villkor får den försäkrade, i detta fall mäklaren, inte utan försäkringsbolagets godkännande godkänna ersättningskrav, medge skadeståndsskyldighet eller utbetala ersättning. Denna bestämmelse skulle även tillämpas när försäkringstagaren ålades betalningskyldighet genom tredskodom. HD ansåg inte att det fanns några skäl till att frånga den i avtalet skrivna lydelsen. Vidare ansågs att om tredskodom utesluter ansvar för försäkringsbolaget borde de ha skrivit det tydligt i avtalet, detta speciellt då avtalet skrivits av försäkringsbolaget själva och att försäkringen är obligatorisk och avser att skydda tredje man.

9.3.3 Betongfallet, NJA 2006:53

(Just:R Munck, Regner, Lindeblad & Nyström)

En försäkringstagare hade utfört arbete på sin fastighet där han legat på knä på våt betong i två timmar vilket ledde till frätskador på kroppen. Hen vände sig till sitt försäkringsbolag för att få ersättning från sin olycksfallsförsäkring. Enligt försäkringsvillkoren avses med olycksfallskroppsskada en skada som drabbat försäkrade ofrivilligt genom plötslig yttre händelse. Vilket försäkringsbolaget inte anser har skett i förevarande fall. HD ansåg att det var de tre orden ofrivillig, plötslig och yttre i försäkringsvillkoret som var i behov av tolkning. Försäkringsvillkorets lydelse i förevarande fall ansågs vara av standardkaraktär inom

olycksfallsförsäkringar. Sådana eller liknande försäkringsvillkor har även använts under en längre tid och bör därför tolkas med hänsyn tagen till ordalydelsen, traditioner i fråga om formulering, klausulens syfte, kundkretsen och försäkringens art, gängse praxis, uttryckssätt i relevant lagstiftning och så vidare. Det är först efter en sådan prövning har gjorts och inget resultat funnits som användandet av mera generella tolkningsregler, exempelvis oklarhetsregeln, kan användas. HD gjorde vidare bedömningen att ordalydelsen som var mest betydelsefull vid tolkningen i detta fall. HD fortsatte sedan med att klargöra för vad orden borde avse men även att orden förklarar varandra och borde tolkas tillsammans. Ofrivilligheten borde ta sikte på insikt eller avsikt, plötsligheten på tidsaspekten och yttre på den direkta orsaken till skadan. För att olycksfallsförsäkringen skall gälla krävs att alla tre rekvisit är uppfyllda annars kan inte skadan anses som en olycka. Vid en bedömning om konsumenten ofrivilligt åsamkat sig skadorna görs en bedömning liknanden den som görs vid uppsåtsbedömningen inom straffrätten. En sådan bedömning kan leda till att även om försäkringstagaren inte åsamkat sig skadorna frivilligt så kan hen ha tagit en medveten risk som bör likställas med att han åsamkat sig olyckan frivilligt. Vidare fastställdes att det inte ter sig adekvat att knyta ofrivilligheten med händelsen som orsakat skada. HD beslutade mot bakgrunden av det anförda och övriga omständigheter att det inte fanns annan anledningen än att anta att skadad var ofrivilligt orsakad. Även kravet på yttre omständighet ansågs enligt HD uppfyllt. Däremot ansågs inte kravet på plötslighet vara uppfyllt. Ett olycksfall borde innefatta en kortvarig eller successiv händelse, det sistnämnd endast under förutsättning att skadan föranleddes av ett inledande kort moment. Anledningen till att plötslighetskravet inte ansågs uppfyllt var, för det första, för att konsumenten legat på betongen under en tid som inte borde anses som plötslig eller kortvarig. För det andra hade inte bevis framställts som styrker att tiden skulle anses som rimlig i förhållande till uppmärksammandet av skadan.

9.3.4 Brandfallet, NJA 2009:408

(Just:R Johan Munck, Dag Victor, Ann-Christine Lindeblad, Per Virdsten & Lena Moore)

En fastighetsägare hade låtit uppföra en panncentral och en maskinhall på sin fastighet vilka efter en tid brann till grunden. Polismyndigheten fastställde att branden var anlagd vilket ledde till att fastighetsägarens försäkringsbolag vägrade betala ut försäkringsersättning. När fallet kom till HD var frågan på vilket sätt och med vilket belopp försäkringen skulle tillfalla fastighetsägaren. Försäkringsbolaget hävdar att de tidigare domarna inte tillräckligt tydligt

anger vad den förpliktelse som ålagts försäkringsbolaget innebär och därför inte är verkställbar. Även då tidigare domslut var mindre lämpligt utförda ansåg HD inte att detta skapade sådan oklarhet som kan medföra undanröjande på grund av domsvila. Vidare angavs det i de allmänna försäkringsvillkoren att försäkringsbolaget har rätt att istället för kontant ersättning återställa eller tillhandahålla likvärdig egendom. Däremot kan vid tolkning av ett sådant försäkringsvillkor inte enbart utformningen ligga till grund för att ålägga försäkringsbolaget skyldighet att återuppföra skadad egendom. En sådan tolkning kan inte heller genom jämkning ge underlag för en sådan slutsats. Om så hade skett kan detta komma att innebära en alltför drastisk förändring av rättsförhållandet mellan de båda parterna. HD fortsatte inte med att besvara frågorna i fallet utan ansåg att fallet skulle återföras till hovrätten för fortsatt handläggning.

9.4 Rättsliga prioritetsregler

9.4.1 Garantifallet, NJA 1985:397 II

(Just:R Holmberg, Welamson, Persson, Gad & Lind)

Genom köpeavtal förvärvade ett par en fastighet där näringsidkaren skulle, för kundens räkning, uppföra en byggnad. När byggnaden stod klar visade sig en del fel, fel som näringsidkaren ville helt eller delvis frånskriva sig ansvar för. HD gör gällande i sitt domskäl att det inom entreprenadförhållanden är vanligt förekommande att det i entreprenadavtalet tas in bestämmelser om begränsat ansvar för entreprenören. Däremot kan det inte anses att ett sådant förfarande vunnit sådan stadga och utredning vid småhusentreprenader att det måste anses tillämpligt även i entreprenadförhållanden där avtalsbestämmelser i ämnet saknas. Enligt näringsidkaren var syftet med garantibestämmelsen att den skulle ha samma innebörd som regeln rörande entreprenörs ansvar för fel eller brister efter garantitidens utgång. HD, däremot, ansåg att det inte innebär att garantitidens utgång skall medföra preskriptionsverkan enbart för att parterna kommit överens om att en viss garantitid skall gälla. Detta gäller speciellt i förhållanden mellan konsument och näringsidkare. I sådana situationer bör krävas att entreprenören i avtalet tydligt ger uttryck för att han delvis eller helt vill frånskriva sig ansvar. Men åtanke på det anförda ansåg HD att näringsidkaren inte kunde grunda sin ansvarsfrihet på bestämmelsen i avtalet.

9.4.2 Monteringsfallet, NJA 1986:596

(Just:R Brundin, Vängby, Bengtsson, Lind & Lars K Beckman)

Fallet berör köp av monteringsfärdigt material till hus mellan en konsument och en näringsidkare. Konsumenten hade uppfattat det som att priset som avtalats inkluderade montering medan så inte var menat från näringsidkarens sida. HD betonade att avtalsförhållandet var mellan en konsument och en näringsidkare och köpet som i förevarande fall skett är av stor ekonomisk betydelse för en konsument och normalt sker en gång. Med detta i åtanke bör striktare krav ställas på näringsidkaren att denne bidrar till att innehållet i avtalet står klart och är tydligt för konsumenten. Att så sker är extra viktigt i det fall då näringsidkaren tillhandahåller avtalet och när det gäller en så viktig del av avtalet som priset.

Verken i avtalet som slutits mellan parterna eller i orderbekräftelsen innehåller någonting om montering utan ordalydelsen tar endast sikte på försäljning av monteringsfärdigt hus av viss modell. Enligt HD skulle detta i sig kunna tyda på att det avtalade priset inte var inkluderat montering av huset. Parterna är däremot ense om att avtal slutits om montering, som verkställt av ett säljaren närstående bolag. Trots att försäljaren av huset lagt stor vikt vid skriftlig form av avtalet berörande leveransen av det monteringsfärdiga huset så har inget skriftligt avtal träffats mellan de båda parterna angående monteringen. Då det inte kan anses som styrkt att avtalet om monteringen slutits mellan konsumenten och ett av säljaren närstående bolag bör avtalet anses ingånget mellan konsumenten och näringsidkaren i anslutning till leveransavtalet och som en komplettering till detta.

Det har framstått som oklart huruvida prisuppgiften i det skriftliga avtalet endast avser leverans eller om det avser både leverans och montering av produkten. Det kan därför inte anses att det skriftliga avtalet uttömmande reglerar avtalsförhållandet mellan parterna. Säljarens försäljare hade inte behörighet att sluta avtal utan var endast behörig att motta anbudet. Vid en organisering av näringsidkarens verksamhet på sådant sätt att försäljare tar upp anbud från konsumenter för näringsidkarens räkning i syfte att sedan vidarebefordra dessa till näringsidkaren bör utgångspunkten vid tolkning av avtalet vara, att det som försäljaren insett eller bort inse om konsumentens uppfattning om avtalsinnehållet ska tillräknas näringsidkaren. Eftersom konsumenten i fallet begärt ett totalpris borde näringsidkaren ha insett att det fanns en risk att konsumenten uppfattat det som att montering ingick i priset. Det hade då legat på näringsidkarens ansvar att klargöra för konsumenten att så inte var fallet. HD fastställde därför att näringsidkaren inte uppfyllt sin principiella skyldighet att bidra till att klargöra för konsumenten vad avtalet omfattade enligt säljarens uppfattning. När

sådana omständigheter ligger för handen bör, vid tolkning, företräde ges till den av konsumenten hävdade uppfattningen.

9.4.3 Musiktrustningsfallet, NJA 1988:408

(Just:R Knutsson, Persson, Gregow, Sterzel & Munck)

Fallet berör en försäkringstagare, konsument, som efter en stöld från sin bil krävde ersättning av sitt försäkringsbolag. Försäkringstagaren hade lämnat kvar sin egen musiktrustning i bilen under 15-20 minuter medans han hjälpte en vän med att bära in dennes utrustning. Under denna tid blev utrustningen stulen från bilen. Försäkringsföretaget hävdar att ersättning inte utgår om för egendom som försäkringstagaren ”lämnat kvar” i bilen. Vidare ansåg försäkringsbolaget att det räckte med att försäkringstagaren avlägsnat sig från bilen och inte längre hade den under uppsikt för att musikinstrumenten skulle anses ”lämnat kvar”.

Enligt HD:s bedömning kunde det inte anses att försäkringsvillkoret var otvetydigt och kunde tolkas på ett ”vidare” och ett snävare sätt. Vid en vidare tolkning av villkoret ansåg HD:s att *”egendom som medförs i en bil ej skall anses ha lämnats kvar i försäkringsvillkorens mening, om försäkringstagaren under ett kortvarigt uppehåll lämnat bilen för något ändamål som haft ett naturligt samband med färden och därvid förlorat den omedelbara uppsikten över bilen och egendomen”*. Vid en snävare tolkning, försäkringsbolagets tolkning, skulle det i så fall medföra en ingripande begränsning av försäkringsvillkoret i ofta förekommande situationer. Om en försäkringstagare medfört stora eller tunga föremål i bilen saknar denne oftast en praktisk möjlighet att ta dessa med sig dessa om hen behöver lämna bilen utan uppsikt under en kortare period. Då det i förevarande fall handlar om ett konsumentförhållande måste det anses ålegat försäkringsbolaget att uttryckligen ange en sådan begränsning i försäkringsvillkoren. HD ansåg därför att försäkringstagaren hade rätt till ersättning.

10 Sammanfattande slutsatser och egen analys

I uppsatsen har framgått att avtal och avtalstolkning är något som de flesta människor någon gång under sitt liv kommer i kontakt med. För att lösa problem, som kan uppkomma när två parter som ingått avtal inte är överens om vad som gäller enligt avtalet, har ett antal tolkningsprinciper utvecklats. Då det nästintill inte finns något lagreglerat angående tolkning av avtal har dessa principer utvecklats till stora delar genom domstolspraxis, doktrin och till viss del även av branschpraxis. En del tolkningsprinciper är mer accepterade än andra men gemensamt för de mer etablerade principerna är att deras huvuddrag härstammar från 1800-talet. Dessa huvuddrag har sin grund i parts vilja, tillit och förklaring.

Avtal används framförallt som ett hjälpmedel för att fastställa och reglera olika rättsförhållande mellan flera individer. Vid ingående av ett avtal åtar sig parterna både förpliktelser och rättigheter och parterna binds av avtalet. En grundtanke med avtalet är alltså att det ska hållas. Därför har vi i Sverige avtalsfrihet vilket innebär att part själv har rätt att bestämma vem hen vill ingå avtal med och vad avtalet skall innehålla. Det finns flera varianter på hur ett avtal kan bli bindande för parterna. Vanligast är att detta sker genom utväxling av anbud och accept av sammanstående innehåll men bundenhet kan även uppkomma på andra sätt, exempelvis genom en parts realhandlande eller parts passivitet. Viktigt att ha i minne är att 1§ AvtL är dispositiv vilket innebär att parterna gemensamt kan komma överens om vilka kriterier som ska binda dem till avtalet.

I doktrinen kommer man i kontakt med två olika begrepp, tolkning och utfyllning. Ibland anses det vara ett och samma förfarande och ibland delas de upp i två olika. Detta är kanske inte så konstigt då dessa förfaranden till stor del liknar och överlappar varandra och det kan därför vara svårt att dra en klar gräns till vad som tillhör tolkning respektive utfyllnad. Däremot tillhör en sådan sammanblandning, av de två, den äldre doktrinen och idag görs istället en snävare definition av tolkning. I den nutida doktrinen grundar sig tolkning på omständigheter som är specifika för avtalssituationen i det föreliggande fallet och utfyllning som det ytterligare förfarandet som utöver tolkning kan behövas för att fastställa rättshandlingen och avtalets rättsverkningar och innehåll.

Vid tolkning av ett avtal är det viktigt att man ser till alla de omständigheter och fakta som kan få betydelse för utgången. Det finns många olika tillvägagångssätt för att strukturera upp tolkningsförfarandet.

Inom dagens tolkning finns det fyra, lite mer etablerade, tolkningsmetoder som man kan använda sig av. Dessa är partsorienterad tolkning, uttrycksorienterad tolkning, språklig/objektiv tolkning och tolkning med hjälp av rättsliga prioritetsregler. Partsorienterad tolkning, som är den princip som i doktrinen anses ha högst dignitet, är i sin tur uppdelad i regeln om relevansen av den gemensamma partsavsikten, regeln om relevansen av angivarens synbara vilja och dolusregeln. Gemensamt för regler inom partsorienterad tolkning är att partsavsikten och parts vilja står i centrum för tolkningen. Partsorienterad tolkning har sin grund i principen att avtal skall följas och parts avtalsfrihet.

Uttrycksorienterad tolkning tar sikte på innehållet i den förklaring där avtalet kommit till uttryck. Denna princip används bland annat när det inte går att utreda vad parterna insett om varandras avsikter eller vad de själva avsett. Då kan det uppkomma ett behov av att koncentrera tolkningen på vad som uttryckts i viljeförklaringarna.

Språklig/objektiv tolkning används om de två ovanstående principerna inte gett tillräcklig vägledning i en tolkningsfråga. Om metoderna i ett visst tolkningsförfarande inte är passande kan den språkliga/objektiva kontexten av ett avtal stå i centrum för tolkningsförfarandet. Det är inte bara den faktiska språkliga kontexten som tas i beaktande utan även den språkliga innebörden. Det är även här som hänsyn bör tas till olika typer av ”språk”, exempelvis allmänt språkbruk även kallat common-sense. Även analogier och motsatsslut kan förekomma vid språklig/objektiv tolkning.

Rättsliga prioritetsregler används när förklaringen inte längre ger vägledning till valet av tolkningsförfarande. Man kan med andra ord kalla dessa regler för hjälpregler och det som skiljer dem från övriga tolkningsregler är att de i stort sett är fasta och mer preciserade. Två av de vanligaste rättsliga prioritetsreglerna är oklarhetsregeln och minimumregeln. Oklarhetsregeln kan förklaras som *”tolkning ser till nackdel för den part som haft skuld till en oklarhet eller haft bäst möjlighet att avvärja oklarheten”*. Enligt minimumregeln bör en förpliktande viljeförklaring tolkas till fördel för den som angivit förmånen.

Som nämnts tidigare är syftet med uppsatsen att utreda om HD:s avtalstolkning i konsumentförhållanden skiljt sig åt mellan 1973 och 2015, det vill säga sedan introduktionen av konsumentskyddande lagstiftning. Om så är fallet omfattar syftet även hur avtalstolkningen skiljt sig åt och om den konsumentskyddande lagstiftningen inverkat på förfarandet.

Genom det material som framställts och undersökts kan det utan större svårighet konstateras att HD skiljt sig åt i sin tolkning av avtal i konsumentförhållanden sedan början på 70-talet. HD har tolkat avtal både med hjälp av partsorienterad tolkning, uttrycksorienterad tolkning, språklig/objektiv tolkning och med hjälp av rättsliga prioritetsregler. En svårare fråga att svara på är hur tolkningen skiljt sig åt och om konsumentskyddande lagstiftning haft någon påverkan.

10.1 HD fall under 70-talet

Under 70-talet använde sig HD både av partsorienterad tolkning och av uttrycksorienterad tolkning. Tolkningen som HD gjorde i Handpenningfallet⁶⁹ ger uttryck för regeln om den gemensamma partsavsikten. I detta fall ansåg HD att parternas syfte med avtalet gav tillräcklig vägledning för att avgöra innebörden av avtalet som de båda parterna gett det. När en sådan tolkning görs kan det ibland vara svårt att avgöra om det är tolkning eller utfyllning av avtalet som gjorts. Att HD skulle ha utfyllt avtalet istället för att ha tolkat det skulle kunna styrkas genom uttrycket ”anses”. Däremot borde parterna under avtalets ingående ha funderat på handpenningsfrågan, speciellt med tanke på det sätt frågan aktualiserades på.

Istället för partsorienterad tolkning har HD i Gruppresefallet⁷⁰ och Indexklausulfallet⁷¹ använt sig av uttrycksorienterad tolkning. Båda fallen visar på att svårigheter att avgöra avtalets innehåll kan uppkomma när det i avtalet hänvisas till annat material. HD är i sin bedömning inte konsekvent med vad som behövs för att annat material ska bli en del av avtalet. I Gruppresefallet krävdes endast att det i avtalet hade hänvisats till det andra materialet medan det i indexklausulfallet krävdes att materialet bifogades. Om det krävs bifogande av eller hänvisning till villkoren verkar ha koppling till avtalsklausulernas natur. Om villkoren är överraskande eller tyngande för konsumenten verkar det inte räcka med att näringsidkaren hänvisar till materialet utan bifogande krävs. Genom domskälet i Gruppresefallet kan urskiljas att det vid, avgörande om hänvisning eller bifogande krävs, är av vikt om villkoren varit någorlunda tillgängliga för konsumenten. Vidare verkar det som att ett lättare krav ställs på näringsidkaren vid hänvisning till en branschs standardvillkor när dessa villkor är underkastade offentlig kontroll och höggradigt standardiserade.

⁶⁹ Kap 9.1.1.

⁷⁰ Kap 9.2.1.

⁷¹ Kap 9.2.2.

10.2 HD fall under 80-talet

Under 80 talet använde sig HD utav rättsliga prioritetsregler och språklig/objektiv tolkning. I Sambo vs äktenskapsfallet⁷² var det den språkliga/objektiva tolkningen som låg för handen. I detta fall framgår det att kontexten i avtalet, lydelsen, är underordnat sammanhanget. Detta kan anses komma till uttryck i lydelsen *”det har inte från någondera sida åberopats någon omständighet som rör de förhandlingar som fördes mellan parterna eller deras uppfattning när avtalet ingicks. Utgångspunkten för bedömningen är således enbart avtalets lydelse i objektiv mening”*.

I Garantifallet⁷³, Monteringsfallet⁷⁴ och Musikinstrumentfallet⁷⁵ har HD med hjälp av rättsliga prioritetsregler tolkat avtal på ett fjärde sätt. I alla tre fallen har HD använt sig av oklarhetsregeln vid tolkningsförfarandet. Då dessa fall är slumpvist utvalda går det inte att uteslutande säga att oklarhetsregeln används frekventare än minimumregeln. Däremot kan en anledning till att minimumregeln inte används lika ofta på konsumentförhållanden vara att regeln är lättare att applicera på enskilda prestationer av benefik natur. Vid sådana förpliktelser är skyddsbehovet för motparten inte lika viktigt. Tack vare införandet av konsumentskyddsreglerna så anses skyddsbehovet vara större för konsumenter än näringsidkare.

Att extra höga krav bör ställas på näringsidkarens tydlighet vid avtalsklausuler som är överraskande eller tyngande för konsumenten görs gällande i dessa tre fall. Det görs även gällande att extra höga krav bör ställas på näringsidkarens tydlighet när avtalet är av stor ekonomisk betydelse för konsumenten.

10.3 HD fall under 90-talet

I framställningen har endast ett fall, Bankfallet⁷⁶, från 90-talet framställts. I detta fall använde sig HD av uttrycksorienterad tolkning för att avgöra tvisten. Fallet, som löstes till nackdel för konsumenten, kom 1997 och därmed efter införandet av lagen om avtalsvillkor i konsumentförhållanden 1994. I denna lags 11§ stadgas *”För avtalsvillkor som inte varit föremål för individuell förhandling gäller 36§ första stycket lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område...”*. 36§ AvtL är en allmän jämkningsregel för bland annat oskäliga avtalsvillkor. I bankfallet ansåg inte HD att avtalsklausulen i fråga var av sådan karaktär att den kunde jämkas till förmån för konsumenten utan *”en konsument som valt att erlægga en*

⁷² Kap 9.3.1.

⁷³ Kap 9.4.1.

⁷⁴ Kap 9.4.2.

⁷⁵ Kap 9.4.3.

⁷⁶ Kap 9.2.3.

fast kostnad var månad räkna med att en sådan förskjutning av ränteförhållandets slutpunkt kan komma att ske". Jämförelsevis bör här påpekas Monteringsfallet från 1987 som kom innan införandet av lagen om avtalsvillkor i konsumentförhållanden. I detta fall använde sig HD istället av oklarhetsregeln vid tolkningen men uttryckte att *"... vid tolkning bör företräde ges till den av konsumenten hävdade uppfattningen"*.

10.4 HD fall under 2000-talet

Under 2000 talet har HD än så länge använt sig av uttrycksorienterad, språklig/objektiv tolkning och partsorienterad tolkning. Likt Grupprefallet och Indexklausulfallet från 70-talet och Bankfallet från 90-talet användes uttrycksorienterad tolkning för att lösa tvisten i Flygbiljettfallet⁷⁷. Även detta fall visar på svårigheter att avgöra avtalets innehåll när det i avtalet hänvisas till annat material. Däremot ansåg HD att det andra materialet inte behövde bifogas utan det räckte med hänvisning. Vidare analys om detta fall liknar i princip analysen av de två fallen från 70 talet och därför kommer inte mer att sägas om det här.

I Tredskodomfallet⁷⁸ och Betongfallet⁷⁹ användes språklig/objektiv tolkning. Betongfallet är ett tydligt exempel på användandet av språklig common-sense vid tolkning av avtalets innebörd. Det är inte enbart common-sense som används i detta fall utan även juridiskt språkbruk. Detta kan visas genom att HD tolkat kravet på "ofrivillighet" mot bakgrunden av straffrättens uppsåt. Betongfallet är även ett bra exempel på att det inte alltid är så lätt att dra en gräns mellan tolkning grundad på vad parterna faktiskt avsett med avtalet och tolkning grundad på lämplighetsöverväganden.

Även i Brandfallet⁸⁰ användes språklig/objektiv tolkning. Däremot kan man fråga sig om fallet berör ett konsumentförhållande eller förhållandet näringsidkare/egenföretagare. På vissa ställen i domskälen får man känslan av att det berör en konsument och på andra att det berör ett litet företag. Man får känslan av att HD anser att det lilla företaget är i en sådan underlägsen ställning, i jämförelse med det stora försäkringsbolaget, att det skulle vara att jämföra med ett konsumentförhållande. Slutligen använde sig HD av partsorienterad tolkning i Hyresfallet⁸¹.

⁷⁷ Kap 9.2.4.

⁷⁸ Kap 9.3.2.

⁷⁹ Kap 9.3.3.

⁸⁰ Kap 9.3.4.

⁸¹ Kap 9.1.2.

10.5 Justitieråden

Det har som sagt visat sig att HD inte är konsekvent i sin avtalstolkning i konsumentförhållanden. En fråga som troligen är omöjlig att svara på men lika väl viktig att ha i åtanke är om, de för fallen dömande, justitierådens bakgrund, moral och åsikter har ett finger med i spelet. Vissa justitieråd är konservativa, vissa nytänkare, vissa driver sina åsikter mer intensivt än andra, vissa lätta på foten, vissa mer högljudda osv. Justitierådens uppväxt och värderingar kan även vara en påverkande faktor.

Agneta Bäcklund, som var med och dömde i Hyresfallet, växte upp med en socialförvaltare och en sjuksköterska i Luleå under 60-70 talet. Hon har under flera år arbetat som justitieministerns rådgivare.⁸²

Leif Thorsson, Bankfallet, är född 1945 i Malmö och kanske mest omtalad för att ha brutit mot sexköpslagen. Han är son till en socialdemokratisk politiker, har jobbat som advokat och varit ordförande för Stockholms handelskammars skiljeinstitut.

Göran Lambertz, Hyresfallet, född 1950 i Kista. Ena föräldern var sömmerska och den andra järnvägstjänsteman. Han har varit politiskt aktiv i socialdemokratiska ungdomsförbundet och varit chef för departementets enhet för familjerätt och allmän förmögenhetsrätt. Han hamnade i blåsväder dels när han beslutade att inte yrka avsättning av Thoresson och dels för sin hårda kritik mot brister som han själv ansåg ledde till att rättsväsendet dömer oskyldiga. På sista tiden har även hans yttrande, om att frikännandet av ”Quick” i resningsmålet skulle vara felaktigt, uppmärksammas. Trots sin höga lön lever han ”*ett vanligt liv och ger bort en del, sparar inget. Det är omoraliskt att leva i lyx*”.⁸³

Ingemar Persson, Hyresfallet, Grupprefallet, Indexklausulfallet, Garantifallet och Musikustrustningsfallet, född 1954. Han har arbetat som lektor i civilrätt och vice ordförande i Stockholms handelskammars skiljedomsinstitut.

Johan Munck, Betongfallet, Brandfallet och Musikinstrumentfallet, född 1943 och adoptivson till Malmös siste borgmästare. Han har arbetat som avdelningsordförande och ordförande för HD, ordförande i Aktiemarknadsnämnden och statens musiksamlingar.

⁸² Norrbottens kuriren, *det är klart att jag är formad av min uppväxt*, <http://www.kuriren.nu/nyheter/det-ar-klart-att-jag-formad-av-min-uppvaxt-6262067.aspx>, använd 29-04-2015.

⁸³ Tidningen karriär, *utfryst men inte ensam*, <http://www.tidningekarriar.se/Portrattet1/Utfryst-men-inte-ensam/>, använd 29-04-2015.

Som syns ovan har ett antal justitieråd presenterats. Denna presentation har gjorts slumpmässigt i syfte att väcka tanken på att justitieråden i sig kan vara en variabel i domslutet. Det finns likheter och olikheter mellan dem alla och på frågan om och hur mycket deras personliga drag har påverkar domslutet kan enbart de själva besvara med säkerhet. Däremot bör påpekas att Göran Lambertz, Agneta Becklund och Ingemar Persson i samtliga fall röstade till fördel för konsumenten medan Leif Thorsson och Lars K beckman i fyra av fem fall röstat till nackdel för konsumenten.

10.6 Slutligen

Som nämndes innan är det ganska lätt att konstatera att HD skiljt sig åt i sitt tolkningsförfarande. Detta har gjorts genom användandet av olika tolkningsprinciper. Däremot har HD i sina domar inte alltid strikt följt en viss princip till punkt och pricka och i vissa fall kan tolkningsförfarandet förknippas med delar från flera principer. Detta ger en indikation på svårigheten i att tolka avtal och att det inte alltid strikt går att följa en specifik tolkningsprincip. Ibland får man även känslan av att HD blandar tolkningsprinciper i syfte att tillgodose konsumenten med ett tillfredställande skydd.

Ibland, speciellt vid konsumentförhållanden, kan det behövas att man vid tolkning även ser till konsumentskyddet och har i åtanke att konsumenten ofta är den svagare parten i avtalsförhållandet och därmed oftast behöver extra skydd. Gemensamt för i stort sett alla ovanstående rättsfall är att HD ställt höga krav på näringsidkarens information och tydlighet. Speciellt gäller detta fall där standardavtal med klausuler som varit tyngande eller överraskande för konsumenten varit inblandade. Trots användandet av olika tolkningsmetoder går det att urskilja en förändrande trend i tolkningsförfarandet. Under de första tio åren, efter introduktionen av konsumentskyddande lagstiftning, var användandet av uttrycksorienterad tolkning och oklarhetsregeln dominerade. Då avtal skrivna av näringsidkaren, exempelvis standardavtal, ofta används vid avtal mellan konsument/näringsidkare kan oklarhetsregeln vara till stor fördel för konsumenten. Även den uttrycksorienterade tolkningsmetoden kan vara av fördel för konsumenten. Genom den metoden försöker domstolen komma på en rimlig lösning till det uttryckta avtalsinnehållet och på så sätt även skapa en viss balans mellan konsumenten och näringsidkaren i avtalsförhållandet. I HD avgöranden på senare tid har användandet av språklig/objektiv tolkning mera frekvent använts. Likt de andra två tidigare använda tolkningsmetoderna kan även denna metod vara till fördel för konsumenten. Däremot inte med samma styrka som de andra två. Till skillnad från oklarhetsregeln, där tolkning ser till nackdel för den som skrivit klausulerna, ser språklig/objektiv tolkning

till bland annat ordets betydelse utifrån common-sense. Trots att ordets betydelse anses stämma överens med common-sense är det inte säkert att konsumenten haft den uppfattningen. Med tanke på det ovan anförda verkar det som att HD i sina avgöranden var striktare och mer konsumentskyddande under den första tiden efter introduktionen av konsumentskyddande lagstiftning. Trots detta är skyddet för konsumenter även på senare tid tydligt i tolkningsförfarandena men däremot inte lika kraftigt och tydligt som tidigare och mindre ”konsumentvänliga” tolkningsförfarande används. Här bör ännu en gång Brandfallet påpekas. I detta fall uttrycker sig HD i sitt tolkningsförfarande som om de utgår från ett konsument/näringsidkarförhållande trots att det berör liten näringsidkare/näringsidkare. Trots att mer ”konsumentvänliga” tolkningsmetoder verkar frångås så verkar användandet av konsumentskyddande lagstiftning breddas. Detta kan bero på att det finns så många olika varianter av näringsidkare att det även vid avtalsförhållandet näringsidkare/näringsidkare kan behövas ett extra skydd för den mer underlägsna av de två näringsidkarna i förhållandet. Det kan tyckas som lite motsägelsefullt att HD:s tolkningsutveckling verkar gå åt det minde konsumentvänliga hållet då det hela tiden kommer nya lagar med syfte att skydda konsumenterna.

All analys som framställts i denna uppsats är rena spekulationer och personligt dragna slutsatser utifrån framställd fakta. Det går med säkerhet att säga att HD i sina tolkningsförfaranden använt sig av olika tolkningsmetoder och att tolkningen där med skiljt sig åt. Anledningen till skillnaderna är många och omöjliga att med säkerhet veta. HD ska tolka lika fall lika men vid avtalsförhållanden kan det vara svårt att avgöra om fallen är att anse som lika. Parternas avsikter, uppfattning och övriga omständigheter är oftast unika och sällan desamma vid avtalsförhållanden. Övriga omständigheter, exempelvis dömande justitieråd, det politiska klimatet och införandet av nya lagar, kan vara påverkande variabler i domstolens avgörande. Bortsett från dessa variabler och tolkningsförfarandets skillnader är det i alla fall klart och tydligt att de konsumentskyddande lagstiftningarna påverkat/påverkar avtalstolkningen och skyddet för konsumenten påverkar tolkningsförfarandet.

Referenslista

Lagar

Konsumentköplagen (SFS 1973:877)

Lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område (SFS 1915:218)

Lagen om köp och byte av lös egendom (SFS 1905:38)

Förarbeten

Proposition 1773:138

Proposition 1977/78:142

Rättsfall

NJA 1955:247

NJA 2007:475

NJA 1961:315

NJA 2009:288

NJA 1970:478

NJA 2009:408

NJA 1974:526

NJA 2011:316

NJA 1978:432

NJA 1978:628

NJA 1979:401

NJA 1981:552

NJA 1985:397 II

NJA 1986:596

NJA 1987:553

NJA 1988:408

NJA 1993:436

NJA 1997:86

NJA 1997:382

NJA 1999:35

NJA 2000:462

NJA 2001:255

NJA 2006:53

Doktrin

Adlercreutz, Axel, *Avtalsrätt 1*, uppl. 12, Juristförlaget Lund AB, Lund, 2002

Aldercreutz, Axel, Mulder, Bernard Johann, *Avtal – lärobok i allmän avtalsrätt, uppl. 13*, Nordstedts Juridik, Stockholm, 2013

Allt om juridik, juridisk ordlista - förklaringsteorin,
<http://www.alltomjuridik.se/ordlista/forklaringsteorin>

Bengtsson, B, *Om tolkning av ansvarsförsäkringsvillkor, nr. 16*, Försäkringsjuridiska föreningens publikation, Stockholm, 1960

Fohlin, Paulo, *Avtalstolkning*, Iustus Förlag, Uppsala, 1989

Konsumentverket, *Konsumentlagar*, <http://www.konsumentverket.se/Vart-arbete/Lagar-och-regler/Konsumentlagar/>,

Lehrberg, Bert, *Avtalstolkning*, uppl. 5, Institutet för bank- och affärsjuridik AB, Uppsala, 2009

Lehrberg, Bert, *Avtalstolkning*, uppl. 6, Iusté AB, Uppsala, 2014

Lehrberg, Bert, *Praktisk juridisk metod*, 6 uppl., Iusté AB, Uppsala, 2008.

Norbottens kuriren, *det är klart att jag är formad av min uppväxt*,
<http://www.kuriren.nu/nyheter/det-ar-klart-att-jag-formad-av-min-uppvaxt-6262067.aspx>

Ramberg, Christina, Ramberg, Jan, *Allmän avtalsrätt*, uppl. 2, Nordstedts Juridik, 1989

Tidningen karriär, *utfrys men inte ensam*,
<http://www.tidningenkarriar.se/Portrattet1/Utfrys-men-inte-ensam/>